

УДК [321:001]: 378.016 (07)

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.36>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ» МАЙБУТНІМ БАКАЛАВРАМ-ПОЛІТОЛОГАМ

Постельжук Олександр,

кандидат історичних наук, доцент кафедри політичних наук
Рівненського державного гуманітарного університету
ORCID ID: 0000-0002-7123-7908

Валюх Людмила,

кандидат історичних наук, доцент кафедри політичних наук
Рівненського державного гуманітарного університету
ORCID ID: 0000-0002-0212-5400

У дослідженні охарактеризовано специфіку викладання в Рівненському державному гуманітарному університеті (РДГУ) навчальної дисципліни «Основи науково-дослідної роботи» майбутнім бакалаврам-політологам, яка є обов'язковим компонентом освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів за спеціальністю 052 «Політологія».

Вивчення навчальної дисципліни «Основи науково-дослідної роботи» сприяє впровадженню «сислової» моделі політологічної освіти, яка спрямована не лише на передачу інформації про соціально-політичну сферу, але й на проникнення у сутність політичних явищ і процесів. Під час вивчення курсу здобувачі знайомляться з усіма етапами теоретичної й експериментальної науково-дослідної роботи, із сучасними методами й методиками наукового дослідження, технікою експерименту й обробки його результатів, вчать працювати з даними, їх аналізувати, критично оцінювати стан досліджуваного питання, готувати реферати, огляди й звіти, виступати з доповідями про виконану роботу, освоювати реальні умови роботи в наукових колективах.

Доведено, що засвоєння основ науково-дослідної роботи лише через систему «лекція-семінар» є неефективним, на противагу практичному характеру занять. Ефективнішими є методи теоретичного аналізу наукової літератури, спостереження, анкетування, експертне опитування, експеримент, мозковий штурм, ділові ігри, метод кейс-стаді, Swot-аналіз, моніторинг, фокус-групові дослідження, Інтернет-моніторинг соціальних мереж, тематичних блогів і форумів, сценарний аналіз й ін. З'ясовано, що ефективним є виконання здобувачами освіти індивідуальних науково-дослідних завдань з дисципліни – конкретного дослідження за фахом.

Різного рівня дискусійні майданчики, наукові дослідження, систематична публікація матеріалів і результатів наукових пошуків здобувачів освіти в галузі політичної науки – все це дає змогу забезпечити ефективну систему викладання навчальної дисципліни «Основи науково-дослідної роботи». Саме науково-дослідницька діяльність є сполучною ланкою між навчальною діяльністю у ЗВО і професійною діяльністю особистості.

Науково-дослідницька робота майбутніх бакалаврів-політологів у ЗВО – це вища форма навчальної діяльності, яка насамперед добровільна за вибором та внутрішньо мотивована. Саме до неї готуємо майбутнього політолога в процесі вивчення навчальної дисципліни «Основи науково-дослідної роботи».

Ключові слова: навчальна дисципліна «Основи науково-дослідної роботи», викладання, політологи, здобувачі вищої освіти, методи організації наукового дослідження, публікації, конференції.

Postelzhuk Oleksandr, Valiukh Liudmyla. Peculiarities of teaching the educational discipline “Basics of scientific and research work” for future bachelors in political science

The article characterizes the specifics of teaching the educational discipline “Basics of scientific and research work” to future bachelors in political science at Rivne State University of the Humanities. The course is a mandatory component of the educational and professional training program for bachelors in the specialty 052 “Political Science”.

The educational discipline “Basics of scientific and research work” contributes to the implementation of the “sense” model of political science education, which is aimed not only at the transfer of information about the social and political spheres, but also at understanding the essence of the political phenomena and processes. During the study of the course, students get acquainted with all stages of theoretical and experimental research work, with modern methods and techniques of scientific research, the technique of experimentation and processing of its results, learn to work with data and analyze information, critically assess the state of the studied issue, prepare essays, reviews and reports, give reports on the completed work, and master the real work in scientific teams.

The research proves that mastering the basics of scientific work only through the “lecture-seminar” system is ineffective, practical classes, in contrast, significantly contribute to the students’ skills. The methods of theoretical analysis of scientific literature, observation, questionnaire, expert survey, experiment, brainstorming, business games,

case study method, SWOT analysis, monitoring, focus group studies, Internet monitoring of social networks, thematic blogs and forums, scenario analysis proved to be more effective. The article substantiates that for the development of students' skills, it is efficient to perform individual research tasks within the professionally oriented specific research.

Discussion platforms of various levels, scientific research, and systematic publication of materials and results of the scientific research of students in the field of political science make it possible to ensure an effective system of teaching the educational discipline "Basics of scientific and research work". The research activity is the connecting link between the educational activity at the higher education institution and the professional activity of a student.

Research work of future bachelors in political science is the voluntary and internally motivated highest form of the educational activity at the university. The educational discipline "Basics of scientific and research work" aims to prepare future political science specialists to such research work.

Key words: educational discipline "Basics of scientific and research work", teaching, political scientists, students of higher education, methods of organizing scientific research, publications, conferences.

Постановка проблеми. Одним з основних трендів сучасної системи вищої освіти в Україні є оволодіння здобувачами реальними практичними вміннями та універсальними навичками, які в майбутньому сприятимуть успішній кар'єрі й підвищенню професійної кваліфікації випускників закладів вищої освіти (ЗВО). Науково-дослідна робота є необхідним компонентом загальнотеоретичної та професійної підготовки фахівців і важливим складником практично всіх освітньо-професійних програм ЗВО. У Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.) одним з основних завдань ЗВО визначено «... провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі» [1].

Готовність особистості до науково-дослідної роботи, її пошукова активність, дослідницька поведінка є важливою умовою ефективної професійної та інноваційної наукової діяльності. Тому логічним і доцільним є формування готовності до такої роботи у здобувачів першого (бакалаврського) рівня під час професійної підготовки в умовах ЗВО.

Актуальність теми дослідження. Науково-дослідна робота здобувачів вищої освіти є ефективним методом підготовки нових фахівців у вищій школі, позаяк максимально розвиває критичне мислення, індивідуальні здібності, дослідницькі навички, ініціативність, креативність здобувачів, виробляє у них нестандартний підхід до засвоєння знань і практичне застосування цих прикладних алгоритмів у разі вирішення будь-яких завдань. Актуальність дисципліни «Основи науково-дослідної роботи» полягає у тому, що допомагає здобувачам не лише оволодіти новими фаховими компетентностями, але і сприяє формуванню умінь застосувати їх на практиці в процесі написання наукових досліджень і кваліфікаційних робіт. Здобувачі вищої освіти отримують знання про загальні основи здійснення науково-дослідної роботи, розуміння основних понять та категорій з фаху, про специфіку використання статистичних методів та особливостей їх застосування під час науково-дослідної роботи. Вивчення та засвоєння цієї навчальної дисципліни допоможе майбутньому фахівцю-політологу в організації наукової та дослідної роботи, орієнтуватися у науковій інформації та використовувати її для написання наукових робіт різних форм.

З огляду на зазначене вище вважаємо, що здобувачі вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 052 «Політологія», повинні опанувати теоретичні знання та оволодіти практичними навичками з навчальної дисципліни «Основи науково-дослідної роботи».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання специфіки підготовки бакалаврів у закладах вищої освіти є предметом вивчення багатьох українських науковців. Загальні аспекти організації дослідницької роботи здобувачів вищої освіти проаналізовані у працях С. Гончаренка, П. Горкуненка, В. Шахова та ін. [2]. Водночас проблему розвитку науково-дослідної діяльності здобувачів освіти в історичному аспекті досліджували А. Алексюк, Л. Вовк, В. Майборода, О. Микитюк [3].

Елементи підготовки майбутніх фахівців, що вивчали науково-дослідну роботу здобувачів вищої освіти, простежуються у працях Л. Авдєєва, Л. Альошкіна, Н. Амеліна, Ю. Беляєва, І. Новак, Н. Стеценко [4; 5]. Серед учених, які досліджували специфіку, види та особливості науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти, слід виділити також роботи М. Байдан, В. Литвиненко, О. Набока та ін. [6]. Натомість Т. Голуб, І. Іваненко, М. Донченко, Т. Сидорчук [7] вивчали зміст, форми та методи організації науково-дослідної роботи у закладах вищої освіти. Однак питання специфіки викладання навчальної дисципліни «Основи науково-дослідної діяльності» для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 052 «Політологія» як важливого складника їхньої професійної підготовки до майбутньої фахової діяльності потребує спеціального наукового дослідження.

Мета статті полягає у виокремленні й аналізі особливостей викладання навчальної дисципліни «Основи науково-дослідної діяльності» для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 052 «Політологія» першого (бакалаврського) рівня.

Виклад основного матеріалу. Метою вивчення навчальної дисципліни «Основи науково-дослідної роботи» є сприяння здобувачам вищої освіти в опануванні базових знань щодо самостійного виконання наукового дослідження в галузі політичних наук; ознайомлення з формами звітів, методикою підготовки рефератів, повідомлень, доповідей, тез, наукових статей, курсових та кваліфікаційних робіт тощо. У результаті вивчення цієї навчальної дисципліни майбутні політологи мають оволодіти методами отримання нових знань, набути навички самостійного аналізу соціально-політичних явищ з використанням наукових методик на основі раніше набутих знань.

Навчальна дисципліна «Основи науково-дослідної роботи» є обов'язковим компонентом освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів за спеціальністю 052 «Політологія», викладається на другому курсі у третьому семестрі та завершується заліком як формою контролю [8], на вивчення якої відводиться 120 годин, 4 кредити ECTS.

Вивчаючи цю дисципліну, здобувачі освіти мають змогу освоїти особливості наукового пізнання, його методологічні основи, категорійно-поняттєвий апарат, зрозуміти структуру дослідження. У процесі проходження курсу здобувачі знайомляться з усіма етапами теоретичної й експериментальної науково-дослідної роботи, із сучасними методами й методиками наукового дослідження, технікою експерименту й обробки його результатів, вчать працювати з науковими даними, їх системно аналізувати, критично оцінювати стан досліджуваного питання, готувати реферати, огляди й звіти, виступати з доповідями про виконану роботу, освоювати реальні умови роботи в наукових колективах.

Науково-дослідна робота здобувачів вищої освіти – це діяльність, пов'язана з розв'язанням дослідницького завдання. Вона включає у себе п'ять етапів: 1) постановку проблеми; 2) вивчення теорії, що присвячена зазначеній проблематиці; 3) добір методик дослідження та практичне оволодіння ними; 4) пошук необхідного матеріалу, його аналіз та узагальнення; 5) власні висновки [5, с. 189].

Вивчення навчальної дисципліни «Основи науково-дослідної роботи» забезпечує набуття відповідних програмних компетентностей (загальних і спеціальних), передбачених освітньо-професійною програмою «Політологія». У результаті вивчення навчальної дисципліни забезпечуються відповідні програмні результати навчання.

Важливими умовами ефективності засвоєння змісту навчальної дисципліни «Основи науково-дослідної роботи» є методика поступового залучення здобувачів до науково-дослідної роботи: від простого до складного, від підготовки реферату до проведення самостійного дослідження; формування інтересу здобувачів та мотивації і заохочення роботи здобувачів-дослідників.

Для здобувача освіти першого (бакалаврського) рівня, орієнтованого на науково-дослідну роботу, визначені компетентності й програмні результати навчання формуватимуться у процесі здійснення певних видів діяльності, таких як: участь у зборі й обробці даних для проведення досліджень; підготовка матеріалів для публікації в наукових виданнях; укладання анотацій, пояснювальних записок, розділів науково-аналітичних звітів за результатами теоретичних і емпіричних дослідницьких робіт тощо. Бакалавр-політолог повинен бути здатний самостійно здійснювати наукові дослідження; уміти аналізувати сучасні політичні процеси з використанням як загальнонаукових, так і спеціальних політологічних методів і методик; складати, оформляти й редагувати науково-технічну документацію та проекти науково-дослідних розробок; аналізувати та інтерпретувати політичні й політологічні тексти.

Інші види діяльності вже безпосередньо пов'язані з тими навичками й знаннями, які сформовані в межах науково-дослідного складника. Наприклад, для проведення комплексної політичної діагностики, експертизи чи прогнозування політичних процесів потрібно володіти основами наукового аналізу, методологією й методами політичних досліджень, навичками аналітичного конструювання ситуації й т. п.

Набуття здобувачами досвіду науково-дослідної роботи, розвиток дослідницьких умінь і аналітичних навичок можливі лише за безпосередньої участі суб'єкта в освітньому процесі у разі написання рефератів, курсових робіт, складання портфоліо, аналізу кейсів і т. п. Також у разі залучення здобувачів у дослідницькі колективи, які реалізують грантові проекти, державні замовлення, тематичні плани кафедр й ін. Чи через участь у діяльності студентських наукових товариств і гуртків, у конференціях, семінарах, тренінгах, майстер-класах або у ході проходження виробничої практики. Водночас важливий шлях самоосвіти, зокрема знайомство з досвідом проведення прикладних досліджень, коли здобувачі вчать працювати за аналогією й одночасно здобувають навички системного аналізу.

Відповідно, засвоєння основ науково-дослідної роботи винятково через систему «лекція-семінар» вважаємо переважно неефективним. Нами вибраний практичний характер занять, який несе у собі заряд ефективності й віддачі. З метою корекції результатів самостійної роботи здобувачів з теми власного політичного дослідження використовуються елементи навчального методу «мозковий штурм»

й інші неklasичні, активні форми проведення занять. Очевидно, що більш широке залучення майбутніх бакалаврів-політологів до практичних видів робіт, науково-дослідної практики, до початків професійної діяльності вимагає активізації ділових ігор, тренінгів й інших форм навчання.

Систематична перевірка викладачем практичних робіт і послідовне відстеження освітньої динаміки кожного здобувача (як і приблизна оцінка у межах модульно-рейтингової системи), як і творчо-дослідницький підхід, дають змогу здобувачеві як з позицій необхідності, так і з позицій зацікавленості здати комплекс практичних робіт вчасно та якісно.

У зв'язку з необхідністю виконання здобувачами освіти індивідуальних науково-дослідних завдань з дисципліни (ІНДЗ) теоретичний виклад матеріалу якомога більше ілюструємо прикладами з конкретних наукових (політологічних) досліджень, а практичні заняття доповнюємо обговоренням самостійних завдань. Така діяльність є значно ефективнішою, коли завдання не дублюються, що дає можливість кожному здобувачеві освіти самостійно набувати уміння та навички науково-дослідницької діяльності.

Зауважимо, що під час викладання курсу вдало використовується метод кейс-стаді як пошуково-дослідницька технологія вивчення окремих випадків. Як кейс аналізувався авторський емпіричний алгоритм як єдиний інформаційний комплекс, що допомагає зрозуміти й осмислити логічну структуру багатофакторного дослідження на прикладі програми конкретного дослідницького проекту.

Виконання здобувачами ІНДЗ сприяє формуванню їхнього наукового світогляду і критичного мислення, або, інакше кажучи, дослідницького складника професійних компетенцій, що в бакалаврів-політологів включає володіння навичками організації дослідницького процесу, методиками соціологічного, політологічного, політико-психологічного аналізу із залученням передового вітчизняного й закордонного досвіду, поглиблене знання загальних і спеціальних методів сучасної політичної науки.

Вивчення навчальної дисципліни «Основи науково-дослідної роботи» сприяє впровадженню «сислової» моделі політологічної освіти, яка спрямована не просто на передачу інформації про соціально-політичну сферу, а на проникнення у сутність політичних явищ і процесів крізь призму сучасної науки. Науково-дослідна робота здобувачів є одним із найважливіших засобів формування висококваліфікованих фахівців, тому в процесі вивчення дисципліни «Основи науково-дослідної роботи» ми пропонуємо майбутнім політологам виконати конкретну науково-дослідну роботу зі спеціальності.

Ефективним у досвіді викладання навчальної дисципліни «Основи науково-дослідної роботи» вважаємо те, що освоєння методів курсу з перших занять орієнтує здобувачів на вибір теми політичного дослідження, близької або співпадаючої з темою курсової роботи, а в майбутньому і дипломного проекту. До завершення вивчення дисципліни здобувач практично має ґрунтовно продуманий проєкт курсової роботи, якісно пророблену програму політичного дослідження, сформульовані завдання, гіпотези, визначені поняття, різні види інструментарію (анкети, путівники, аркуші спостерегача), що, як правило, становить зміст другого (практичного) розділу його курсової роботи. Для повноцінної дипломної роботи залишається завершити розробку практичної частини й описати отримані емпіричні дані, зробити висновки та презентацію.

Науково-дослідна робота здобувачів складається із взаємопов'язаних етапів, як, наприклад: 1) вибір теми, що впливає з актуальності проблеми, та її конкретизація; 2) складання розгорнутого робочого плану; 3) організація збору інформації; 4) обробка й аналіз даних; 5) об'єктивне обґрунтування наявних висновків і рекомендацій; 6) технічне та літературне оформлення результатів дослідження [9].

Ключовим в організації науково-дослідної роботи є фактор забезпечення здобувачів освіти уміннями використовувати методи наукових досліджень. Найбільш поширеними методами є теоретичний аналіз наукової літератури, спостереження, експеримент. Компетентний політолог повинен не тільки володіти методами прикладного дослідження, але й (знаючи про їхні переваги й обмеження) підбирати оптимальні (з погляду вартості й обсягу зібраних даних) варіанти емпіричного інструментарію. Володіння навичками вибудовування логічної дослідницької стратегії дасть можливість надалі не лише проводити комплексний аналіз політичної дійсності, але й знаходити ефективні вирішення національних проблем, наприклад, у сфері державного управління, національної безпеки, державного будівництва тощо.

У разі розробки дослідницької стратегії наголошуємо майбутнім політологам на тому, що важливо спочатку правильно визначити проблему, локалізувавши її, тобто обмеживши проблемне поле відповідно до потреб і меж дослідження. Далі виявити відоме й невідоме про об'єкт вивчення, намітити передбачуваний результат і з урахуванням специфіки предмета аналізу вибрати методи досягнення поставленої мети.

Будь-яка науково-дослідна робота розподіляється на взаємозалежні, але автономні завдання й підзавдання, вирішення яких вимагає окремого інструментарію, що забезпечує валідність і надійність результатів вимірів. Вибір інструментарію багато в чому залежить від характеру тематичного поля роботи.

Приміром, у разі вивчення ідентичності актуальним є конструювання її рівневої системи в номінальній шкалі цінностей. Базовим методом у цьому випадку буде масове опитування, наприклад, у вигляді анкетування, а самому процесу складання питань анкети повинні передувати масштабний збір і систематизація опорних елементів ідентичності. Інтерпретуючи отримані дані, дослідник повинен брати до уваги всі обмеження й можливі погрішності використаних ним методів і методик.

Підібрана й реалізована під час виконання ІНДЗ практика проведення прикладного дослідження може служити свого роду лекалом у разі добору методів та інструментів для подальшої наукової роботи майбутнього політолога: наприклад, у визначенні, конструюванні й поясненні нових характеристик, показників, змінних, гіпотез, причинно-наслідкових механізмів окремих соціально-політичних явищ тощо.

Для науково-дослідної роботи здобувачів освіти за спеціальністю 052 «Політологія» можуть бути вибрані різні методи: експертна оцінка, мозковий штурм, Swot-аналіз, моніторинг та ін. Ключовим у виборі є оцінка можливості отримання обсягу інформації, достатньої для наступного аналізу. Окрім того, в науково-дослідній роботі доцільно використовувати такі прикладні методи, як фокус-групові дослідження, експертне опитування, анкетування, Інтернет-моніторинг соціальних мереж, тематичних блогів і форумів, сценарний аналіз тощо. У разі побудови дослідницької парадигми застосовуємо принцип комбінації кількісних і якісних методів та їх комбінування, що дає можливість зібрати більш повні відомості про досліджуваний предмет, зрештою охарактеризувати його з різних позицій і рівнів.

Оскільки навчання майбутніх бакалаврів-політологів проходить у невеликих групах (до 20 осіб), це дає можливість працювати з кожним здобувачем у необхідному обсязі й форматі. Завдяки чому вдається вибудувати індивідуальну траєкторію навчання кожному здобувачеві, врахувавши його здібності, інтереси й академічні можливості.

Самостійна робота з курсу «Основи науково-дослідної роботи» передбачає написання здобувачами не лише наукових рефератів, але й повідомлень, тез, статей тощо. При цьому їхня тематика повинна відповідати завданням навчальної дисципліни та тісно інтегруватися з практичними потребами фаху політолога.

Результати своєї науково-дослідної роботи здобувачі освіти можуть представити у вигляді наукової статті у наукових вісниках та готують тези для науково-практичних конференцій.

Різного рівня дискусійні майданчики, наукові дослідження, систематична публікація матеріалів і результатів наукових пошуків здобувачів освіти в галузі політичної науки – все це дає змогу забезпечити ефективну систему викладання навчальної дисципліни «Основи науково-дослідної роботи» для майбутніх бакалаврів за спеціальністю 052 «Політологія».

Висновки. Сучасні вимоги до фахівців, здатних критично мислити, бачити, досліджувати та вирішувати наявні проблеми, зрештою займати дослідницьку позицію, вимагає від закладів вищої освіти підготовки відповідних фахівців. Проблема якості вищої освіти, у тому числі політологічної, вирішується за допомогою актуалізації показника «результативність» (компетентності, уміння, навички), що відображено в освітньо-професійних програмах. Випускник ЗВО за спеціальністю 052 «Політологія» повинен мати не тільки широкий спектр теоретичних знань, але й мати достатні практичні вміння й навички, щоб ефективно працювати у вибраному ним професійному політичному полі, бути конкурентоспроможним і мобільним у сучасному світі з його високою швидкістю до технологічних інновацій. Саме науково-дослідницька діяльність є сполучною ланкою між навчальною діяльністю у ЗВО і професійною діяльністю особистості.

Науково-дослідницька робота майбутніх бакалаврів-політологів у ЗВО – це вища форма навчальної діяльності, яка насамперед добровільна за вибором та внутрішньо мотивована. До неї майбутнього політолога готуємо в процесі вивчення навчальної дисципліни «Основи науково-дослідної роботи», особливості і досвід викладання якої охарактеризовані у пропонуваній розвідці.

Перспективи подальших розвідок. Можливим напрямом подальших досліджень у контексті заявленої проблематики може стати поглиблений аналіз залучення здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня до науково-дослідної роботи з реалізації грантових проєктів; узагальнення досвіду викладачів кафедри політичних наук РДГУ щодо проєктної діяльності та його використання в підготовці фахівців першого-третього рівнів освіти за спеціальністю 052 «Політологія».

Література:

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.09.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.08.2022).
2. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження. Методичні поради молодим науковцям. Київ–Вінниця : ТОВ фірма «Пра-нер», 2010. 308 с.

3. Микитюк О.М. Теорія і практика організації науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах освіти України в ХІХ ст. : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01. Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2004. 42 с.
4. Альошкіна Л.П., Новак І.М. Особливості організації та перспективи розвитку науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти у вітчизняних закладах вищої освіти. *Ефективна економіка*. 2021. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8674> (дата звернення: 20.08.2022).
5. Беляєв Ю.І. Науково-дослідна діяльність студентів у структурі роботи університету. *Педагогічний альманах*. 2010. Випуск 6. С. 188–191.
6. Набока О.Г. Науково-дослідна діяльність студента як професійно орієнтована технологія. *Наука і освіта* : наук.-практ. журнал Південного наукового Центру АПН України. 2010. № 7. С. 165–168.
7. Голуб Т.П. Інтеракція змісту науково-дослідницької роботи студентів і якості вищої технічної освіти. *Наука і освіта* : наук.-практ. журнал Південного наукового Центру АПН України. 2011. № 6. (Педагогіка). С. 51–54.
8. Освітньо-професійна програма «Політологія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 052 «Політологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки». URL: https://www.rshu.edu.ua/images/osvitni_programi/2022/osv_prog_bak_052_polit_2022.pdf (дата звернення 20.08.2022).
9. Палеха Ю.І., Леміш Н.О. Основи науково-дослідної роботи : навчальний посібник. Київ : Вид-во Ліра-К, 2013. 336 с.